

Wójcik, Zbigniew

"Aleksander Ławrientijewicz Czekanowski. 1833-1876", Igor Lwowicz Kleopow, Leningrad 1972 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 18/4, 748-750

1973

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Igor Lwowicz Kleopow: *Aleksander Ławrientijewicz Czekanowskij. 1833—1876*. Leningrad 1972 Izdatielstwo „Nauka” ss. 107, nlb. 1, ilustr. AN SSS. Nauczno-bibliograficzeskaja sierija.

Igor Lwowicz Kleopow, sekretarz II polsko-radzieckiego sympozjum z zakresu historii geologii i geografii odbytego w Leningradzie w 1972 r., jest znanym radzieckim historykiem nauki. Opublikował on wiele obszernych opracowań, z których wymienię przede wszystkim wiążące się pośrednio lub bezpośrednio z dziejami nauki polskiej: *A. Ł. Czekanowskij. Sbornik nieopublikowanych matieriatow A. Ł. Czekanowskiego. Stati o jego naucznoj rabotie* — opracowanie zbiorowe (Irkuck 1962), *I. A. Łopatin. Oczerk żizni i naucznoj diejatielnosti. Nieopublikowan-nyje dniewniki, pisma* (Irkuck 1964), *Gieologiczeskij komitet 1882—1929. Istoria gieologii w Rossii* (Moskwa 1964). Publikował także opracowania mniejsze jak np. zamieszczone w tomie 82 „Monografii z Dziejów Nauki i Techniki” (Wrocław 1972) artykuł *Raboty polskich issledowatielnej po izuczeniu gieologii Sibiri i Dal-nogo Wostoka*.

Ostatnio w „Naukowo-biograficznej serii” Akademii Nauk ZSRR Kleopow opublikował osobną książkę poświęconą działalności naukowej Czekanowskiego.

W jakim stopniu nowa książka Kleopowa nawiązuje do opracowania poświęconego Czekanowskiemu, wydanego przed 10 laty? W książce poprzedniej zamieszczone zostały następujące szkice tego autora: *Głównie okresy życia i działalności A. Czekanowskiego* (wspólnie z W. B. Ljackim), *Nieopublikowane prace naukowe A. Czekanowskiego* (wspólnie z S. W. Obruczewem), *Nazwy na cześć A. Czekanowskiego* (w tym: *Zwierzęta kopalne, Rośliny kopalne, Rośliny współczesne, Nazwy geograficzne*), *Bibliografia dzieł A. Czekanowskiego i prac o nim* (wspólnie z S. W. Obruczewem) (w tym: *Spis prac drukowanych A. Czekanowskiego w latach 1869—1897, Spis prac drukowanych zawierających opracowania materiałów A. Czekanowskiego i opis nazwanych na jego cześć zwierząt i roślin z lat 1858—1953, Spis prac drukowanych zawierających materiały o życiu i działalności A. Czekanowskiego z lat 1869—1858*), *Spis materiałów archiwalnych* (z Archiwum Akademii Nauk ZSRR, Oddziału Kartograficznego Towarzystwa Geograficznego ZSRR, Centralnego Państwowego Historycznego Archiwum w Leningradzie, Biblioteki Irkuckiego Muzeum Regionalnego, Państwowego Archiwum obwodu irkuckiego, Centralnego Państwowego Archiwum Historycznego Estońskiej SRR w Tartu), *Krótki słownik biograficzny* (wspólnie z S. W. Obruczewem). Do tego dodać należy, że Kleopow przygotował do druku znaczną część publikowanych rękopisów Czekanowskiego.

Nowa książka Kleopowa omawia życie i działalność Czekanowskiego począwszy od dzieciństwa w Krzemieńcu, poprzez okres studiów w Kijowie i Dorpacie, udział w powstaniu styczniowym, zesłanie na Syberię (w tym pierwsze prace badawcze w Przybajkaliu i na Zabajkaliu w latach 1869—1872, ekspedycje transsyberyjskie w latach 1873—1875), ostatni okres życia. Po tym autor przedstawił ocenę prac Czekanowskiego poświęconych eksploracji Syberii, wzbogaconą opracowaniem redaktora i autora wstępu W. W. Łamankina pt. *A. Czekanowski i neotektonika*.

Były to materiały nowe, choć oparte częściowo na publikacji z 1962 r. — Kleopow powtórzył tylko (ale po dokonaniu niezbędnego retuszu i uzupełnień) rozdział pt. *Podstawowe daty życia i działalności Czekanowskiego* (w książce z 1962 r. był na ten temat rozdział S. W. Obruczewa), *Nazewnictwo na cześć Czekanowskiego* oraz *Bibliografię* (w niej tylko: *Spis prac drukowanych Czekanowskiego, Spis podstawowych prac drukowanych o życiu i działalności A. Czekanowskiego*).

W tej jakościowo nowej książce materiał biograficzny wykracza nie tylko poza studia różnych autorów z książki z 1962 r., ale również poza wszelkie dotychczasowe opracowania poświęcone Czekanowskiemu, drukowane zarówno w Rosji, ZSRR jak i Polsce. Opierając się choćby na zestawieniu publikacji poświęconych Czekanowskiemu, ze spisu z książki Kleopowa, stwierdzić można, że nie opublikowano w naszym kraju żadnej książki omawiającej działalność tego badacza Syberii. Najobszerniejszy polski artykuł poświęcony Czekanowskiemu, opublikował T. Turkowski w 1938 r. w „Wiadomościach Muzeum Ziemi”. Jest to wprawdzie opracowanie o wielkiej wartości (Kleopow korzystał z tego), ale nie oparte w dostatecznym stopniu o archiwalia i obszerną literaturę przedmiotu.

Kleopow, zapewne za Turkowskim, korzystał z podobnych opracowań drukowanych. Dłatego w oparciu o pamiętniki B. Dybowskiego zbadał okres rodzących się zainteresowań geologicznych Czekanowskiego podczas studiów medycznych w Uniwersytecie Kijowskim. Ustalił nie tylko rodzaj tych zainteresowań, ale odnalazł rękopiśmienną notatkę Czekanowskiego z 1851 r. poświęconą zagadnieniom geologicznym Wołynia i Podola. Rękopis opublikował w 1962 r., ale w nowej pracy o Czekanowskim informacje na ten temat wkomponował do życiorysu naukowego wielkiego przyrodnika.

W swej nowej książce Kleopow zwrócił szczególną uwagę na syberyjski okres działalności naukowej Czekanowskiego. Jest to bardzo istotne, gdyż dorobek tego badacza związany z tą krainą ma podstawowe znaczenie i w wielu wypadkach nowsze obserwacje nie obniżyły jego wartości. Pozostawił wszakże nadal niedostatecznie opracowany tzw. drugi okres kijowski życia Czekanowskiego, kiedy po studiach w Dorpacie wrócił on do Kijowa trudniąc się m.in. porządkowaniem okazów zoologicznych uniwersytetu¹. Straty archiwalii tego miasta spowodowane zniszczeniem podczas ostatniej wojny są duże. Na podstawie własnych poszukiwań stwierdzić mogę, że kolekcje opracowywane przez Czekanowskiego mogą istnieć w szczątkowej formie jedynie w muzeach Zoologicznym i Geologicznym Ukraińskiej Akademii Nauk. Nie znalazłem w udostępnionych mi zbiorach wystawowych i archiwalnych żadnych danych świadczących o pracy Czekanowskiego. Podobnie nie dotarłem do archiwalii związanych z działalnością uniwersytetu w połowie XIX w. chociaż część z nich zachowała się w Centralnym Archiwum Historycznym Ukraińskiej SSR.

Książka Kleopowa zawiera stosunkowo mało publikacji polskich i obcych poświęconych działalności Czekanowskiego (autor zastrzegł się, że podaje tylko podstawową literaturę). Odczuwa się brak zwłaszcza tych publikacji, które podczas wielkich podróży syberyjskich Czekanowskiego drukowane były w Polsce. Rzecz zrozumiała, że autorowi trudno było dotrzeć np. do roczników „Bluszczu” i innych czasopism, które zamieszczały relacje o wynikach badań Czekanowskiego, Czerskiego i Dybowskiego na terenach Rosji. Publikacji tego typu, także drukowanych po śmierci wielkiego podróżnika, jest wiele. Zostały one w dużym stopniu skatalogowane w Zakładzie Historii Nauki i Techniki PAN. Jeżeli jednak poruszał te zagadnienia, to przede wszystkim dlatego by wykazać, że — dzięki pracy nad tym katalogiem — został już skompletowany obszerny materiał, który pozwoli niebawem przystąpić do nowego opracowania działalności naukowej Czekanowskiego. Cenny dorobek Kleopowa do pracy nad nową biografią badacza Syberii będzie doskonałym przewodnikiem.

Kończąc zestawienie refleksji nasuwających się przy czytaniu książki Kleopowa poświęconej Czekanowskiemu, nie sposób nie wyrazić żalu, że w zakresie

¹ O tym okresie życia Czekanowskiego wiele nowych informacji — nieznanych Kleopowi — znajduje się w pracy J. Kożuchowskiego: *Kijowski okres (1856—1863) w życiu Konstantego Jelskiego* („Memorabilia Zoologica” 6. Wrocław-Warszawa 1961).

publikacji biografii uczonych pozostajemy w tyle za historykami nauki ze Związku Radzieckiego. Zdobywamy się często na większe monografie takiego czy innego badacza. Nie stać nas jednak na wydanie serii popularnej (stojącej na wysokim poziomie naukowym) naszych najwybitniejszych przyrodników. O tych, którzy pracowali w Rosji, z pewnością napiszą historycy radzieccy (trwają obecnie prace m.in. nad książką o K. Bohdanowiczu). Stale brakuje nam jednak wydawnictw tego typu co omawiana książka Kleopowa np. o Kołłątaju, Staszicu, Zejsznerze — że ograniczę się choćby tylko do przyrodników, którzy mają ogromne zasługi dla kultury polskiej.

Zbigniew Wójcik

Maria Boduszyńska-Borowikowa: *Życie jak płomień. O życiu i pracach Józefa Borowika*. Gdańsk 1972 Wydawnictwo Morskie ss. 395.

Józef Borowik urodził się w 1891 r. w Kownie, wyższe studia odbył w Petersburgu na wydziale przyrodniczym tamtejszego uniwersytetu, stopień doktora uzyskał u prof. Jerzego Smoleńskiego w Katedrze Geografii Fizycznej Uniwersytetu Jagiellońskiego, w roku 1936, na podstawie opublikowanej w 1931 r. pracy *Kilka przyczynków stwierdzających oddziaływanie Wisty na stosunki Zatoki Gdańskiej*. Już bezpośrednio po studiach pracował w rybackiej stacji doświadczalnej w Uralsku i Ufie, w 1920 r. wrócił do Polski i od tego czasu całym swym życiem i pracą związał się z morzem. Był m.in. jednym z organizatorów Morskiego Laboratorium Rybackiego w Gdyni, organizatorem i wieloletnim dyrektorem Instytutu Bałtyckiego (1927—1950), w ostatnim okresie życia m.in. kierownikiem Katedry Ekonomiki i Ustawodawstwa Rybackiego oraz Zakładu Ekonomiki Rybackiej Wyższej Szkoły Rolniczej w Olsztynie. Zmarł w 1968 r. w Gdańsku.

W wymienionej wyżej książce autorka pisze, że „po śmierci Józefa Borowika [...] pojawiły się w dziennikach, tygodnikach i czasopismach naukowych nekrologii i wspomnienia. Znajdujące się w przygotowaniu wydawnictwo naukowe typu specjalistycznego słownika biograficznego zainteresowało się jego życiorysem. [...] Autorzy wspomnień i biogramów — przedstawiciele określonych środowisk naukowych lub zawodowych — nie mogli sobie poradzić z postacią, która nie mieści się w ściśle wycyrklowanym kręgu żadnego środowiska, a w dodatku wykracza poza każde z nich w najrozmaitszych kierunkach. Życiorysy napisane przez biologa, geografę, ekonomistę morskiego itd. znacznie się różnią między sobą, jakby nie dotyczyły tego samego człowieka. Łączy je tylko to, że wszystkie wyglądają stosunkowo blado, ponieważ każdy dotyczy tylko cząstki życiowego dorobku i osobowości tego, który odszedł; nie mogąc zignorować jego działalności także w innych, nieraz odległych dziedzinach, życiorysy te często kwitują ją z pewnym zażenowaniem, tonem niemal niesprawiedliwiającym” (s. 8).

Bo Józef Borowik zajmował się różnymi dyscyplinami naukowymi i działał na różnych polach tych dyscyplin. To, co zostało przeze mnie skreślone na początku niniejszej noty mówi zaledwie, że się on zajmował rybactwem oraz regionem bałtyckim i skandynawistyką (Instytut Bałtycki). Tymczasem był to animator dziesiątków różnych przedsięwzięć naukowych, inicjator dziesiątków prac, z których wiele później sam już bezpośrednio organizował i którymi kierował. Bibliografia zaś jego prac, zamieszczona w omawianej tu książce, mówi nam, co następuje: J. Borowik jest autorem prawie 30 prac badawczych — z zakresu ichtiologii stosowanej i rybołówstwa morskiego, oceanografii, biologii i biochemii produktów rybnych oraz kilkuset prac naukowo-przeglądowych, fachowych i po-